

Jordloruk

© Erlend Haarberg / NN / Samfoto

Hedmark – et stort stykke Norge	3
Jordbruk	4
Kart og fakta	6
Seterliv	8
Kulturlandskap	9
Forskning og kunnskap	10
Poteten – en viktig knoll	11
Kreative bønder i Hedmark	12

Forsidefoto: © Kerstin Mertens / Samfoto

© Mikael Andersson / Mira / Samfoto

© Kerstin Mertens / Samfoto

© natpratro

© Tom Schandy / NN / Samfoto

Med et totalt areal på 27,5 millioner dekar strekker landets tredje største fylke seg over tre breddegrader. Høydeforskjellen går fra 123 moh. ved Mjøsa til 2 178 moh. ved Rondslottet.

hedmark

– et stort stykke Norge

Når det er sommer ved Mjøsa, kan det være snøstorm rundt Rondslottet. De store høydeforskjellene gir store klimavariasjoner. Hedmark er også et fylke med store variasjoner i geologi og jordsmonn. De store naturgitte variasjonene gjør landbruket i Hedmark svært mangfoldig, både når det gjelder jordbruk og skogbruk.

Godt jordsmonn og gunstig klima har gitt grunnlag for de brede jordbruksbygdene langs Mjøsa. Området har et særlig tykt morenedekke, og den underliggende berggrunnen av kambrosilurske bergarter gir kalkrikt og næringsrikt jordsmonn. I Nord-Østerdal består berggrunnen av Trondheimsdekkets bergarter som skifer, sandstein og fyllitt. Selv om morenedekket er litt tynt, er det gode vekstbetingelser på grunn av disse næringsrike bergartene. Dette ser vi blant annet i fjelldalene, hvor utmarksbeite er en viktig ressurs og setrene drives aktivt. De store skogområdene er typisk for Sør-Østerdal. Furumoene på næringsfattig berggrunn strekker seg over store områder, mens grana kler de mange bergene. Jordbruksproduksjonen i Sør-Østerdal varierer fra korn og potet i lavereliggende strøk til grasdominans når man kommer høyere opp. I Glåmdalen flater landskapet ut og gir gode betingelser for korn- og potetproduksjon, særlig langs Glomma-dalføret der silt- og sandjorda dominerer. Naturgitte forhold i Glåmdalen og på Finnskogen gjør at søndre deler av Hedmark har den aller beste tømmerkvaliteten i Norge.

Landbruksfylket Hedmark har 13,5 millioner dekar produktiv skog og 1 million dekar dyrket mark. Den dyrkede marka tilsvarer om lag 125 000 fotballbaner, eller 10 prosent av landets jordbruksareal – noe som gjør oss til landets største jordbruksfylke. Hedmark rommer 20 prosent av landets skogressurser, og er Norges største og viktigste skogfylke.

En av 20 hedmarkinger jobber i jordbruket, derfor har jordbruket stor betydning for verdiskaping, bosetting og sysselsetting. Fylket har 4 000 gårdsbruk i drift, hvorav 250 driver økologisk.

Jord

© Baard Næss / NN / Samfoto

Jordbruket

Gårdene er større enn landsgjennomsnittet. Antall gårdsbruk har gått ned i senere tid, men de som er igjen blir stadig større. Det er vanlig å leie jord fra naboer som har sluttet med gårdsdrift. Hele 40 prosent av jordbruksarealet blir i dag drevet av andre gårdbrukere enn de som eier jorda.

Den viktigste oppgaven til bonden er å produsere mat. Som en følge av at jorda holdes i hevd får vi også et spesielt, åpent landskap – kulturlandskapet. Dersom vi hadde lagt ned hele jordbruket i Norge og kjøpt all maten fra andre land, ville det vakre kulturlandskapet vokst igjen med skog. Dessuten ville vi ha blitt svært sårbare i en global matvarekrise.

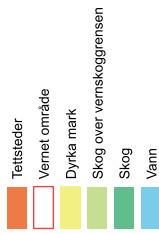
Hedmark har et allsidig husdyrhold med storfe, sau, geit, svin, fjørfe og pelsdyr. Husdyrhold står for 75 prosent av verdiskaping og sysselsetting i jordbruket i Hedmark. De viktigste planteproduksjonene er korn, gras og poteter. En liten del av arealet brukes til grønnsak- og bærproduksjon.

Hedmark har 1/3 av landets potetproduksjon og 1/5 av landets kornproduksjon. En av fire kyllinger kommer fra Hedmark. Det er store variasjoner mellom Hedmarks fire regioner. Mesteparten av kornet blir for eksempel dyrket i Hamarregionen og Glåmdalen, mens Nord-Østerdal har mye grasproduksjon. Hamarregionen og Nord-Østerdal er store på mjølk- og kjøttproduksjon, og Hamarregionen står for det meste av gris- og fjørfeproduksjonen. I Sør-Østerdal finner man de fleste typer produksjoner.

Det er ikke bare bøndene som livnærer seg på jordbruket i Hedmark. Store næringsmiddelbedrifter som Nortura (Gilde og Prior), Tine, Bama og Maarud er lokalisert i fylket. Disse bedriftene kjøper råvarer fra bonden og leverer produkter som biff, egg, melk, grønnsaker og potetgull. En av tre industriarbeidsplasser i Hedmark er i denne typen bedrifter. I tillegg er det mange som leverer varer og tjenester som bonden trenger, det kan være alt fra traktorer og dyrefôr til regnskapstjenester.

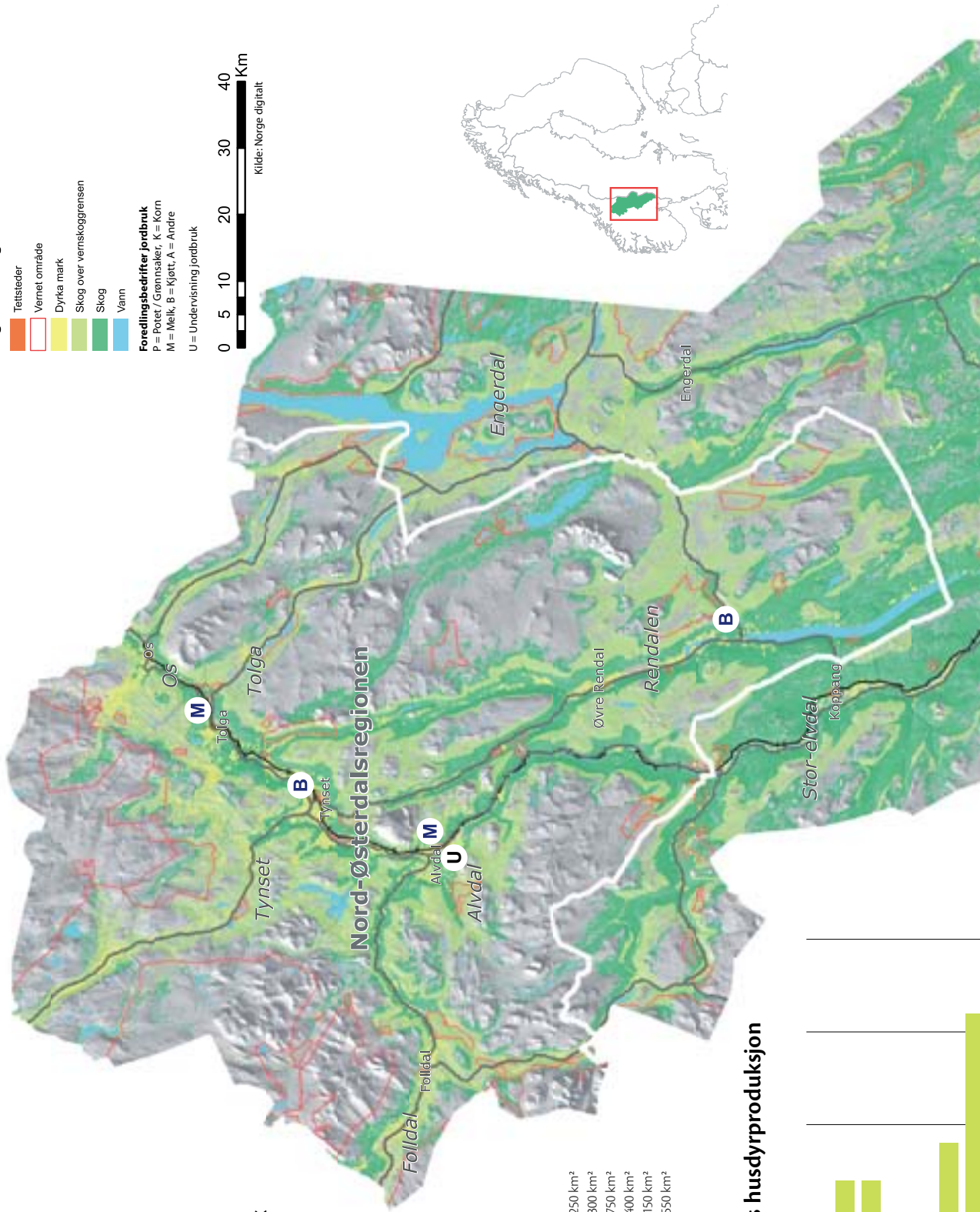
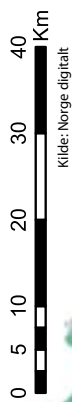
fakta jordbruk i hedmark

Tegnforklaring

Foredlingsbedrifter jordbruk

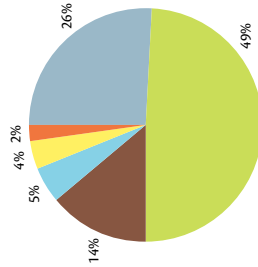
P = Potet / Grønnsaker, K = Korn
 M = Meik, B = Kjøtt, A = Andre
 U = Undervisning jordbruk

Arealfordeling i Hedmark

Totalt areal 27 400 km²

Kilde: Landskogstaksningen

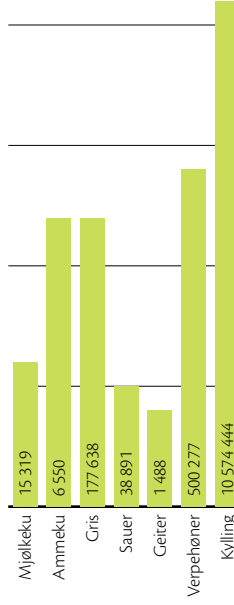

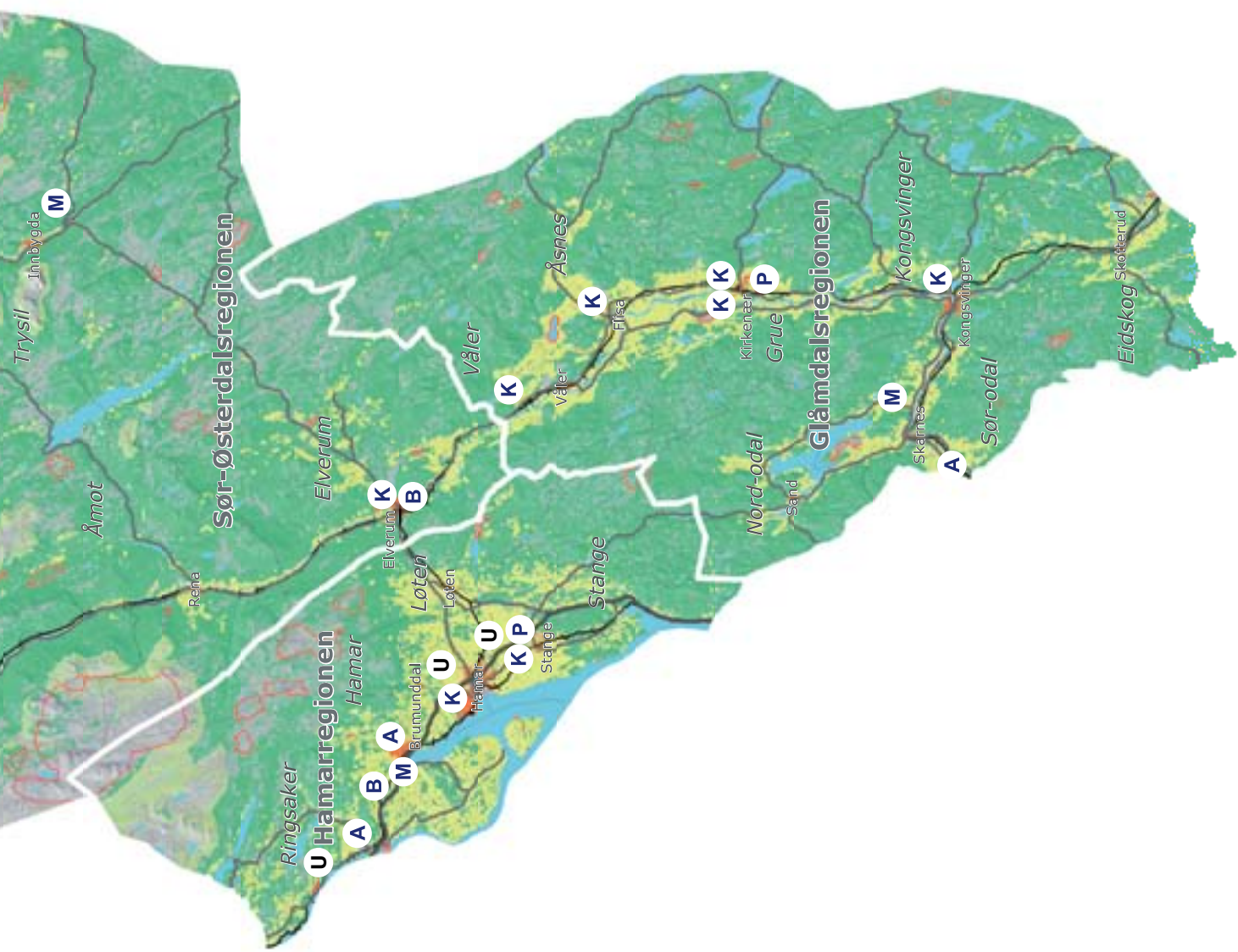
- Over barskogsgrensa (> 900 moh.) 7 250 km²
- Produktiv skog 13 300 km²
- Myr og andre uproduktive skogarealer 3 750 km²
- Ferskvann 1 400 km²
- Dyrtuka mark 1 150 km²
- Andre arealer (bebyggelse, vei mv.) 550 km²

Husdyr i Hedmark

Antall og andel av Norges husdyrproduksjon

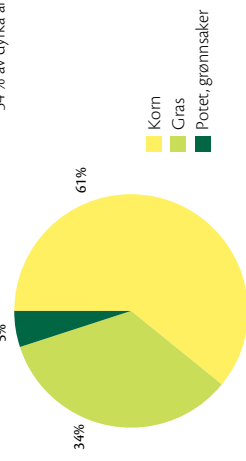
Kilde: Statens landbruksforvaltning

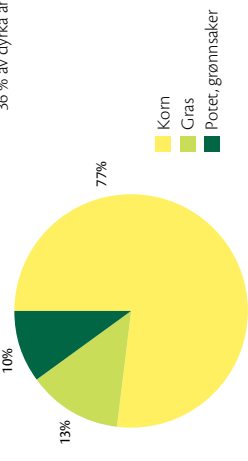
Vekster på dyrka mark – Hamarregionen

34 % av dyrka areal i fylket

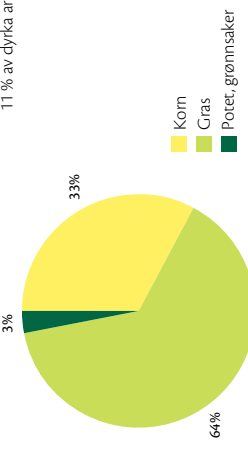
Vekster på dyrka mark – Glåmdalsregionen

36 % av dyrka areal i fylket

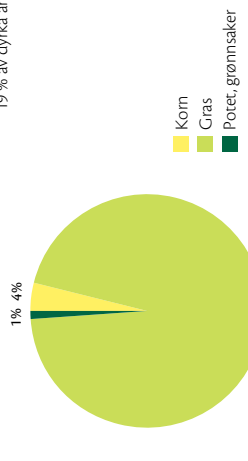
Vekster på dyrka mark – Sør-Østerdalsregionen

11 % av dyrka areal i fylket

Vekster på dyrka mark – Nord-Østerdalsregionen

19 % av dyrka areal i fylket

seterliv

Tidligere var setring en dyd av nødvendighet. Folk hadde gjerne begrenset med jorder nær garden, og der måtte de dyrke vinterfôr. Dyrene ble flyttet til seters, hvor de verdifulle beiteressursene i utmarka ble utnyttet.

Seterkulturen er i dag under sterkt press på grunn av effektivitetskravene i det moderne jordbruket. Mange bønder har sluttet med setring fordi de ikke lenger har behov eller interesse for å utnytte utmarka til beiting. Seterområdene gror igjen med kratt og skog. Hyttebygging er en annen pressfaktor, der sterke økonomiske interesser er involvert.

I nordre deler av Hedmark har tradisjonell seterdrift fortsatt et betydelig omfang. Her er vekstsesongen kort, og marka egner seg best for grasproduksjon. Derfor er mjølke- og kjøttproduksjon fra storfe og sau viktig. Utmarksbeite er en viktig ressurs, og mange mjølkeprodusenter har dyra på setra om sommeren. Nord-Østerdal har i dag vakre seterdaler, med over 200 setre i aktiv drift. Derfor er Hedmark landets nest største seterfylke. Det arbeides med å utvikle den tradisjonelle seterdrifta. I tillegg legges det grunnlag for ny næringsvirksomhet i form av turisme og opplevelsestilbud. Setringen bidrar til å opprettholde et vakkert kulturlandskap.

Foto: Kikki og Einar Hilmarsen

kulturlandskap

Hedmark har et særpreget kulturlandskap, skapt av menneskenes bosetting og drift gjennom århundrer. Landbruksnæringa i Hedmark er bevisst på å legge til rette for allmennhetens tilgang til jordbrukslandskapet. Det er viktig å ta vare på plante- og dyrelivet, kulturminnene og kulturmiljøene som finnes her. I Hamarregionen er det gjort en stor innsats for å restaurere og grave nye dammer og våtmarker. Dette har gjort at vi har fått tilbake det helt spesielle plante- og dyrelivet som er tilknyttet disse miljøene. Dammer er også gravd for å gjeninnføre naturlige rensesystemer for jord og næringsstoffer.

Kulturlandskapet har alltid vært i endring. Nye arealer dyrkes, jordbruksdrifta blir mer effektiv og driftsmetoder endres. Marginale områder går ut av drift, beite opphører og arealer gror igjen. Det er et stadig press for å bruke dyrket mark til andre formål enn jordbruk, også i Hedmark. Et sterkt jordvern er avgjørende for å opprettholde et levedyktig landbruk, egen matforsyning og et variert kulturlandskap.

Husdyravl og planteproduksjon har lange tradisjoner i Hedmark. Flere kunnskapsmiljøer og kompetansebedrifter som driver forskning og utvikling på nasjonalt og internasjonalt nivå er etablert i Hedmark.

kunnskap og forskning

Hedmark har to videregående skoler som tilbyr utdanning innenfor jordbruk - Jønsberg videregående skole i Stange og Storsteigen videregående skole i Alvdal. Jønsberg er landets eldste landbruksskole med kontinuerlig drift siden 1847. Studietilbudet ved skolene er allsidig, med tilbud innen blant annet tradisjonelt og økologisk jordbruk, husdyrhold, sports- og familiedyr, hest- og hovslagerfag, friluftsliv og naturforvaltning.

Høgskolen i Hedmark gir tilbud om bachelorgrad (3 år) i landbruksteknikk, økologisk landbruk og bioteknologi. I tillegg har høgskolen flere studietilbud og kurs av kortere varighet som er relatert til landbruk og næringsutvikling. Høsten 2007 ble masterstudiet i næringsrettet bioteknologi startet opp. Studiet er utviklet i samarbeid med bioteknologiaktørene i Hamarregionen.

Med basis i bioteknologiaktørene i Hamarregionen, er senteret BIOINN etablert på Hamar. BIOINN skal bidra til å styrke verdiskapingspotensialet som ligger i regionens bioteknologisatsing. Målet er å bidra til å videreutvikle bedriftene slik at man får ny verdiskaping basert på informasjons- og kunnskapsbasene fra husdyr, laks, ørret og planter, og kommersiell utnyttelse av disse. Et slikt senter med sterkt fagmiljø og høy kompetanse bidrar til at enda flere bedrifter innen anvendt bioteknologi trekkes til området.

© Bjarne Nygård / Samfoto

poteten

– en viktig knoll

I verdenssammenheng er Norge en liten potetprodusent, men i norsk målestokk er Hedmark en betydelig produsent av poteter, ca. 150 000 tonn i året. Hedmarksbøndene står for 40 prosent av landets potetproduksjon, og er i tillegg stor leverandør av settepoteter.

Totredjedeler av fylkets potetproduksjon skjer på steinfri jord i Solør-Odal. I dette området ligger Hvebergsmoen, som er det største potetpakteriet i Hedmark. Mange potetprodusenter leverer også forbrukerpakninger som selges fra eget utsalg eller Bondens marked på Hamar.

Av de mer spesielle potetsortene, er det mandel det dyrkes mest av i Hedmark. Østerdalen har lenge vært kjent for sine mandelpoteter, de hører naturlig med når tradisjons- og festmat serveres.

Hedmark har flere store bedrifter som er etablert med basis i poteten som råstoff. Det lages glukose, potetgull, pottesprits, potetmel, potetmos, lefser, lomper og potetsprit. Potetspriten videreføres til akevitt og vodka.

© mapdata

Landbruket i Hedmark byr på et mangfold av muligheter. I tillegg til den tradisjonelle landbruksdrifta etableres det på mange gårder ulike former for tilleggsnæring.

Kreative

bønder i Hedmark

Klassiske eksempler på tilleggsnæring er tilbud om overnatting, selskapslokaler med servering av lokal mat, gårdsbutikker, oppstilling av hester, ridekurs, jakt/fiske og andre villmarksopplevelser.

Hedmark markedsføres som Villmarksriket i turistsammenheng. Tilbud om opphold og opplevelser på eller i tilknytning til gårder og setrer passer godt inn i denne satsinga. Gårdsturisme kan bidra til å gi turister fra hele verden en unik opplevelse av variert natur, gode smaksopplevelser og rik kultur.

Inn på tunet er en fellesbetegnelse for tilbud på gårder innen oppvekst, utdanning, helse/sosial og arbeidstrening. Hedmark har 60 slike gårder. Det er etablert flere barnehager der barna får kjennskap til gården med alle de variasjoner den byr på i løpet av året. Gården kan også være et utvidet klasserom, fungere som arbeidstreningssenter, og by på en rekke aktiviseringstilbud. Videre tilbys det tjenester til barnevern, og fritidstilbud for barn og unge. For mange mennesker har kontakt med, og omsorg for dyr, stor betydning. Andre har bare behov for et sted å være, med trygge rammer i perioder av livet.

Ulike tilleggsnæringer er med på å sikre bosetting og allsidig drift på flere gårder. Kommunene får dessuten et variert tilbud til sine innbyggere.

© Steinar Myhr / NN / Samfoto

© Henrik Strømstad / Samfoto

© Espen Bratlie / Samfoto

FYLKESMANNEN I HEDMARK

Denne brosjyren er utgitt av Fylkesmannen i Hedmark med støtte fra Landbrukskorpset i Hedmark. Juli 2009. Opplag: 3000.

Denne brosjyren er produsert på Balance Silk 170 gr. Dette er en bestrøket papirkvalitet som inneholder 60 % kortreist, resirkulert papir og 40 % ny papirmasse. Papiret er meget hvitt uten at det er brukt klorbleking i produksjonen. Papiret er sertifisert i henhold til ISO 14001, ISO 9001 og ISO 9706 (aldringsstabilitet). I tillegg er papiret ECF og FSC sertifisert. Produksjon av 1 tonn av denne kvaliteten gir 165 kg CO₂ i motsetning til det som finnes av andre bestrøkte kvaliteter som gir 400 kg CO₂ per tonn.